

Halina Pelcowa, **Słownik gwar Lubelszczyzny, tom 1: Rolnictwo. Narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż**, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012, s. 425.

Słownik gwar Lubelszczyzny, tom 1: Rolnictwo. Narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż, autorstwa Haliny Pelcowej jest znakomitym, oryginalnym i jednocześnie bardzo potrzebnym opracowaniem naukowym, sytuującym się w nurcie aktualnych, aczkolwiek nie tak licznych obecnie publikacji o charakterze interdyscyplinarnym z zakresu dialektologii, etnolingwistyki oraz etnografii. Autorka Słownika nie tylko twórczo realizuje założenia dialektologii, leksykologii i leksykografii gwarowej, lecz także znacznie wzbogaca tę dziedzinę oraz wnosi nowe spojrzenie badawcze i wskazuje kierunki ich rozwoju.

Zgodnie z Konwencją UNESCO z roku 2003 Słownik wpisuje się w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski, może być też wykorzystywany jako instrument promujący region lubelski. W historii gwar regionu lubelskiego jest bowiem pierwszym słownikiem gwarowym docelowo mającym obejmować wszystkie dziedziny kultury materialnej i duchowej wsi. Wielotomowe opracowanie, którego początkiem jest prezentowany tom, przyczyni się niewątpliwie do ocalenia istotnego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu ważnego strategicznie, bo położonego między wschodem a zachodem, północą a południem, uważanego za pomost pomiędzy Unią Europejską a Europą Wschodnią.

Na gruncie dialektologii polskiej opracowanie Haliny Pelcowej to pierwszy słownik oparty na oryginalnym materiale terenowym, który łączy

techniki leksykograficzne i atlasowe, doskonaląc w ten sposób metodologiczne założenia geografii lingwistycznej.

Hasło słownikowe, obejmujące standardowo słowo, jego znaczenie, informację o zasięgu geograficznym i dane gramatyczne, jest tu bowiem wzbogacone metodologicznie o mapę językową i ilustrację jako stałe elementy całości. Mapa, która dotychczas nie była stosowana w opracowaniach leksykograficznych, staje się wizualną interpretacją terenowego usytuowania nazwy i jej miejsca w zasobie ludowego słownictwa regionu. Pokazuje też specyfikę danego obszaru i stosunek nazwy do desygnatu. Innowacyjność Słownika Haliny Pelcowej polega zatem na nowatorskim opracowaniu haseł, z wykorzystaniem dodatkowych danych etnograficznych i technik atlasowych.

Słownik to zarazem pierwsze leksykograficzne opracowanie gwar regionu lubelskiego, który do tej pory — mimo wielu publikacji (głównie Autorki Słownika) — takiego leksykonu nie posiadał. W rezultacie Słownik jest nie tylko syntezą bogatego dorobku naukowego Autorki w zakresie jej badań językowych Lubelszczyzny, dając wszechstronny i bardzo wnikliwy ogląd języka badanego regionu, lecz także ukoronowaniem dorobku naukowego Profesor Haliny Pelcowej jako poważne i niezwykle cenne opracowanie leksykograficzne, uzupełniające w znacznym stopniu wiedzę dialektologiczną na temat gwar regionu lubelskiego.

Słownik gwar Lubelszczyzny, dzięki zawartej w nim wiedzy etnograficznej, spełnia też warunki słownika regionalnego, postulowanego od dawna w leksykografii gwarowej. Wydobywa bowiem istotę regionalnego dziedzictwa kulturowego, zamkniętego w wielokulturowości, odgrywając jednocześnie rolę międzypokoleniowego przekazu kulturowego i stając się lekcją patriotyzmu regionalnego dla młodego pokolenia, które dzięki niemu może poznać i zrozumieć mowę przodków. Idei opracowania słownika regionalnego, nie tylko rejestrującego słownictwo gwarowe, lecz również włączającego je w strukturę regionu, usytuowanego na styku Małopolski i Mazowsza oraz Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej, podporządkowane zostały także zasady redakcyjne Słownika. Przyjęte założenie nie tylko prezentacji, lecz również interpretacji materiału gwarowego łączy się ściśle z metodami i sposobami jego gromadzenia oraz z zakresem i stopniem precyzności zamieszczonych informacji.

Oryginalność dzieła wynika więc zarówno z nowatorskiej metodologii, jak i nowoczesnego sposobu prezentacji bogatego materiału terenowego, gromadzonego przez wiele lat przez Autorkę. Jest to pierwszy słownik łączący metody kartograficzne i leksykograficzne, a wprowadzone do hasła słownikowego mapy językowe są novum na gruncie dialektologii. Słownik łączy zatem aspekt dialektologiczny, etnolingwistyczny i leksykologiczny z atlasowym i etnograficznym.

Tom pierwszy Słownika w części teoretycznej zawiera omówienie założeń metodologicznych całości opracowania, w części praktycznej prezentuje słownictwo z zakresu rolnictwa (nazwy narzędzi rolniczych, prac polowych, zbioru i obróbki zbóż), tworzące leksykon słownictwa ludowego. Hasła słownikowe — z szeroką i bogatą obudową kontekstową (są to autentyczne wypowiedzi mieszkańców wsi), z mapą językową i ilustracją desygnału — mają charakter nowatorski. Warto podkreślić, że hasło takiego typu występuje w słowniku gwarowym po raz pierwszy — pozwala ono nie tylko łączyć teorię z praktyką i przybliżyć młodemu pokoleniu to, co jeszcze istnieje w regionalnej rzeczywistości językowej i co nieuchronnie zanika, lecz także przekazywać dziedzictwo języka przodków i w ten sposób ocalić je od zapomnienia. W obliczu globalizacji i rodzących się jednocześnie tendencji do zachowania różnorodności języków i kultur w Unii Europejskiej gwara nabrała nowego znaczenia nie tylko jako istotny element tradycji i kultury ludowej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, ale także jako najistotniejszy składnik tożsamości regionalnej. Funkcjonuje ona bowiem jako dokument epoki i tradycji, która odeszła, ale zarazem żyje jeszcze w pamięci osób starszych, jest świadectwem przeszłości i mówienia o niej.

Dzieło Haliny Pelcowej to z jednej strony słownik w pełni naukowy, z drugiej zaś także użytkowy o wymiarze praktycznym (z założeniem jego dostępności dla szerokiego kręgu odbiorców, nie tylko językoznawców). Układ haseł ma charakter tematyczny, z opracowywanymi kolejno poszczególnymi działami kultury materialnej i duchowej wsi. Artykuł hasłowy składa się z następujących elementów: 1) wyrazu hasłowego i opisu jego znaczenia realizowanego w postaci definicji realnoznaczeniowej, 2) ilustracji — fotografii desygnału lub odwołania do fotografii umieszczonej przy

innym hasle, 3) kontekstów występowania wyrazu (z poświadczeniem zakresu jego użycia i z odwołaniem do materiału egzemplifikacyjnego oraz podaniem nazwy miejscowości, z której pochodzi materiał; z zastosowaniem znormalizowanego zapisu ortograficznego, uwzględniającego właściwości gwarowe fonetyczne i morfologiczne charakterystyczne dla gwar Lubelszczyzny), 4) źródeł (własnych materiałów terenowych Autorki Słownika, prac drukowanych Autorki, materiałów z kartotek gwarowych, prac magisterskich i licencjackich), 5) geografii wyrazu wraz z mapą językową (przywołaną przez zastosowanie odsyłaczy do mapy zamieszczonej na końcu części słownikowej), 6) informacji o wyjątkowych zjawiskach fleksyjnych oraz 7) odwołań do synonimów i heteronimów.

W Słowniku zastosowano zapis ortograficzny, a formę hasła sprowadzono do ogólnopolskiej. Powody takiego postępowania są celowe i przemyślane. Czytelność wyrazów gwarowych jest inna niż ogólnopolskich, trudniejsza ze względu na postać samego słowa, nieznanego i nieużywanego na co dzień, a dodatkowe zagęszczenie informacji i stawianie barier w postaci zapisu fonetycznego spotęgowałyby trudności i doprowadziło do niedostępności słownika dla przeciętnego użytkownika języka. Ponadto w wypadku obszaru tak różnorodnego językowo, jakim jest region lubelski, z wyspowym układem cech językowych oraz z powszechnym obecnie rozchwieciem systemu gwarowego i niekonsekwentną realizacją cech gwarowych przez mieszkańców regionu, zastosowany zapis jest w pełni uzasadniony.

Reasumując, Słownik gwar Lubelszczyzny, tom 1, łączy walor dokumentu z wartością naukową, a dzięki dialektologiczno-etnolingwistycznej interpretacji materiału wzbogaca i jednocześnie systematyzuje stan wiedzy o gwarach Lubelszczyzny. Słownik nie tylko rejestruje słownictwo, lecz także interpretuje je przez przywoływanie szeroki i bogaty, także kulturowo i obyczajowo, kontekstów. Jest źródłem wiedzy o dziedzictwie kulturowym i językowym regionu lubelskiego. Będzie służył nie tylko językoznawcom, lecz także badaczom innych dziedzin, twórcom regionalnym, propagatorom wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego regionu oraz nauczycielom w realizacji edukacyjnej ścieżki regionalnej. Będzie też istotnym instrumentem w kreowaniu «marki regionalnej» i promocji regionu lubelskiego.

Słownik gwar Lubelszczyzny, tom 1: Rolnictwo. Narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż, jest dziełem twórczym i oryginalnym naukowo, stanowi metodologiczny wzór opracowań (z przełożeniem wiedzy teoretycznej na wymiar praktyczny), które powinny zostać podjęte przez dialektologów na innych terenach gwarowych.

Halina Kurek
Kraków, Uniwersytet Jagielloński